

С. О. Геращенко, кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та основ
підприємництва Національного гірничого університету
В. Ю. Петруня, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ЗЕД
Академії митної служби України

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ КРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ОЦІНЮВАННЯ СЕРЕДОВИЩА БІЗНЕСУ

У статті проаналізовано особливості інвестиційного клімату України, визначено переваги і ризики інвестування в економіку України, особливості руху прямих іноземних інвестицій.

В статье проанализированы особенности инвестиционного климата Украины, определены преимущества и риски инвестирования в экономику Украины, особенности движения прямых иностранных инвестиций.

In the article the author analyses the particularities of investment climate of Ukraine, indicates advantages and risks of investment in Ukrainian economics, particularities of direct foreign investments process.

© С. О. Геращенко, В. Ю. Петруня, 2012

Ключові слова. Інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційні ризики, прямі іноземні інвестиції, інвестиційний потенціал.

Вступ. Інвестиційний процес є одночасно надзвичайно важливим для відтворення та розвитку економіки й доволі складним і суперечливим. Практично будь-яка національна економіка використовує як внутрішні, так і зовнішні джерела інвестування. У багатьох випадках останні відіграють дуже важливу роль. При цьому мова йде не тільки про подолання кризових явищ, стабілізацію економіки, а, насамперед, про забезпечення економічного розвитку.

Іноземні інвестиції як джерело забезпечення інвестування національної економіки можуть надходити в різних формах. Прямі іноземні інвестиції є найбільш бажаними. Одночасно для руху іноземних інвестицій важливе значення має середовище інвестування, інвестиційний клімат, характерний для певної країни.

Економіка України потребує значних інвестицій для модернізації виробничої бази, структурних змін, підвищення конкурентоспроможності в межах глобальної економіки. Разом з тим, інвестиційний клімат потребує суттєвого покращення. Останній є важливим фактором впливу на рух іноземного капіталу. Вдосконалення інвестиційного клімату – одне з ключових завдань як на рівні економіки країни в цілому, так і на рівні окремих регіонів.

Як правило, національну економіку інтегровано в світовий економічний простір, включеною до системи світогосподарських зв'язків. У такій інтеграції є як плюси, так і мінуси. В остаточному підсумку, тенденцією є те, що стан національної економіки, її стратегічне майбутнє все більше визначається не лише внутрішнім потенціалом, а й ступенем участі у міжнародному розподілі праці, загальносвітовим характером науково-технічного прогресу. Ось чому подальший пошук шляхів ефективної інтеграції України в світовий економічний простір важливий для країни та державних інституцій.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз інвестиційного клімату України, визначення переваг і ризиків інвестування в економіку України в контексті руху прямих іноземних інвестицій.

Результати дослідження. За результатами оцінювань щорічна потреба України в інвестиціях складає 40–50 млрд дол. США. Збільшення інвестування потребують практично всі галузі національної економіки, оскільки рівень зносу основних фондів є дуже високим, якщо не сказати критичним. Стан виробничих фондів створює небезпеку для економіки країни, інфраструктурні галузі розвиваються досить повільно, внутрішніх ресурсів недостатньо для формування серйозних перспектив національної економіки. Досягнутий рівень виробничої бази не виглядає надійним потенціалом для ведення глобальної конкурентної боротьби та забезпечення інвестиційної привабливості країни на прийнятному рівні. У той же час, світовий досвід доводить, що здатність національних економік відтворюватися на сучасній технологічній базі багато в чому визначає місце країни у світовій системі економічних координат. Розвиненість або відсталість технологічної системи, її здатність або нездатність оновлюватися на інноваційній основі є одним із найбільш суттєвих чинників рівня конкурентоспроможності країни у глобальному економічному просторі.

Всесвітній економічний форум визначає національну конкурентоспроможність як здатність країни та її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання в середньостроковій перспективі. За індексом глобальної конкурентоспроможності країни, в якому враховані наступні економічні параметри: інфраструктура, інституції, макроекономічна стабільність, рівень освіти населення, ефективність ринків, технологічне оснащення, інноваційний потенціал, конкурентоспроможність компаній тощо, за 2011–2012 рр. із 142 країн вибірки Україна посідає 82-ге місце, у той час як у 2007–2008 рр. вона займала 73-тню позицію. Падіння рейтингу пов'язане з низькою продуктивністю економіки, хоча і констатується зростання ВВП, наявністю значних бар'єрів на шляху її ефективного розвитку.

Вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності української економіки певним чином пов'язано з її можливостями залучати прямі іноземні інвестиції. Прямі іноземні інвестиції – форма участі іноземного капіталу в реалізації інвестиційних проектів на території країни-реципієнта, яка характеризується активною участю інвестора (чи його представників) у діяльності організації. Прямі іноземні інвестиції користуються найвищим попитом особливо в країнах, що розвиваються, оскільки дозволяють реалізовувати масштабні й важливі проекти, сприяти доступу до сучасних технологій, методів управління підприємствами тощо.

Власних інвестиційних ресурсів української економіки недостатньо для забезпечення необхідних структурних змін та розвитку технологічної бази. Аналіз макроекономічних показників засвідчує, що весь номінальний валовий внутрішній продукт України за 2011 р. становив 1314 млрд грн, тобто приблизно 165 млрд дол. США [1]. Доходна частина Державного бюджету країни складає приблизно чверть від ВВП. Таким чином, необхідність в прямих зарубіжних інвестиціях очевидна.

Аналіз динаміки прямих зарубіжних інвестицій в Україну (табл. 1) свідчить про досить повільну динаміку залучення іноземних інвестицій. Так, накопичений сукупний обсяг інвестицій склав загалом майже 50 млрд дол. США. Щорічний приріст в останні роки певною мірою стабілізувався на показнику близько 5 млрд дол. США (рис. 1).

Таблиця 1

**Рух прямих іноземних інвестицій, млн дол. США
(на початок року; наростаючим підсумком) [1]**

Рік	Прямі іноземні інвестиції в Україну	Прямі іноземні інвестиції з України
1995	483,5	20,3
1996	896,9	84,1
1997	1438,2	97,4
1998	2063,6	127,5
1999	2810,7	97,5
2000	3281,8	98,5
2001	3875,0	170,3
2002	4555,3	155,7
2003	5471,8	144,3
2004	6794,4	166,0
2005	9047,0	198,6
2006	16 890,0	219,5
2007	21 607,3	243,3
2008	29 542,7	6196,6
2009	35 616,4	6203,1
2010	40 026,8	6223,3
2011	44 708,0	6871,1
2012	49 362,3	6898,0

Щодо особливостей регіонального походження іноземних інвестицій в Україну, то найбільшими інвесторами є Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Австрія, Великобританія, Віргінські острови, США, Російська Федерація, Польща. Привертає увагу “активність” офшорних зон: Кіпр займає першу позицію серед усіх країн, а в цілому частка офшорних зон складає до 30 % загального обсягу інвестування в Україну (експерти часто зазначають, що такі інвестиції є завуальованим реекспортом капіталу до України). А що стосується прямих інвестицій з України, то на початок 2012 року вони акумульовано досягли показника майже 7 млрд дол. США. Традиційно основним отримувачем інвестицій є Кіпр (в 2011 р. його частка склала більше 90 %).

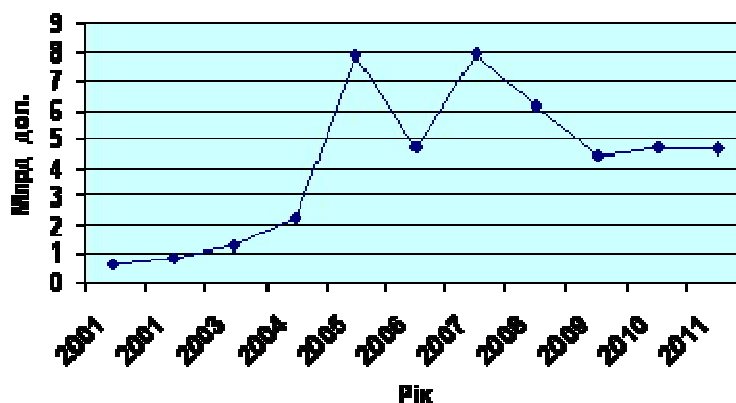


Рис. 1. Динаміка щорічних обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну

Інвестиційний клімат – комплексне поняття, яке може бути визначено як сукупність економічних, правових, політичних і соціальних факторів, що визначають рівень сприятливості умов для інвестування, в тому числі іноземного, що сформувалися в певній країні чи на певній території.

Уявлення про якість інвестиційного клімату формуються в свідомості суб'єктів бізнесу. Інвестиційний клімат – це сприйняття певного інвестиційного середовища, насамперед тими суб'єктами, які потенційно можуть здійснювати інвестування. Інвестиційний клімат – це поєднання факторів інвестиційної привабливості та факторів інвестиційних ризиків.

Якщо розглядати економіку України як об'єкт інвестування в контексті глобальних процесів, то, на нашу думку, насамперед треба виділити такі її особливості щодо **інвестиційної привабливості**:

– *достатньо місткий внутрішній споживчий ринок*. За чисельністю населення Україна є однією з найбільших країн у Європі. Попри тенденцію щодо загального скорочення чисельності населення за кількісним показником споживчий ринок залишається дуже значним. При цьому купівельна спроможність загалом невисока, але факт масштабу сам по собі формує зацікавленість інвесторів;

– *спеціалісти до сьогодні акцентують увагу на високому рівні кваліфікації робочої сили в Україні*. Так, наприклад, згідно з рейтингом країн світу за рівнем освіти програми розвитку ООН, за максимального значення коефіцієнта рівня освіти 1, в Україні цей показник склав 0,96, Україна посіла 85 місце серед 182 країн [2]. При цьому важливим компонентом є те, що вартість трудових послуг на ринку праці України залишається відносно невисокою – щонайменше вона суттєво відрізняється від рівня країн Європейського Союзу. Тобто можна говорити про те, що в країні забезпечується привабливе для інвесторів співвідношення між кваліфікаційним потенціалом і ринковою вартістю робочої сили;

– *вдале географічне розташування та наявність важливих природних ресурсів*. Мова може йти, зокрема, про територіально розвинуту залізничну мережу, наявність морських портів, магістральних трубопроводів тощо. Географічно Україна розташована в самому центрі Європи, на кордоні розширеного ЄС;

– *оновлена фінансово-банківська система*. Здебільшого це пов'язано з появою в банківському секторі міжнародних фінансових груп. Іноземна присутність у вітчизняних фінансових установах набула значного масштабу: так, наприклад, за останні 10 років на український банківський ринок вийшли такі відомі іноземні оператори, як “UniCredit”, “Reiffeisen”, “BNP Paribas”, “Swedbank”, “Erste” й інші. Одночасно потрібно зазначити й те, що національний регулятор банківського сектору – Національний банк України – покращив регулювання банківського сектору, забезпечення його надійності.

Прийняття інвестиційного рішення, особливо якщо йдеться про значні масштаби інвестування, як правило супроводжується ретельним аналізом ситуації. Фактично мова йде про аналіз середовища можливої діяльності. Елементарним правилом проведення стратегічного аналізу є визначення шансів і ризиків, які виникають чи можуть виникнути в середовищі діяльності. Очевидно, що ризики є завжди, вони неминучий аспект будь-якої підприємницької діяльності. Україна не є виключенням – за наявності певної інвестиційної привабливості одночасно з'являються серйозні **інвестиційні ризики**. Розглянемо основні з них:

– *ризики макроекономічної нестабільності*. Так, одним із важливих факторів успішної інвестиційної діяльності є низький рівень інфляції та передбачуваність динаміки цього показника. Аналіз показує (рис. 2), що хоча в Україні в останні три роки за даними Державної служби статистики спостерігається певне зменшення рівня інфляції, однак ситуація залишається достатньо складною щодо забезпечення довготривалої стабільності [4]. Одночасно виникають питання стабільності курсу національної валюти, здатності держави забезпечувати погашення боргових зобов'язань тощо;

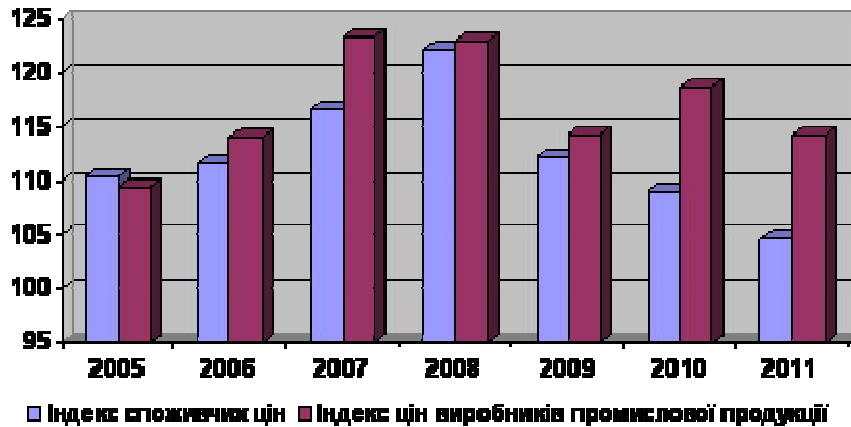


Рис. 2. Динаміка основних індексів цін в Україні, %

– *ризик корупційного впливу на підприємницьку діяльність.* Корупція існує в будь-якій країні. Так, глобальне дослідження країн світу за показником корупції в державному секторі, проведене міжнародною організацією Transparency International у 2011 р., свідчить про її високий рівень в більшості країн світу [2]. Індекс сприйняття корупції (Corruption Perception Index) розраховується в діапазоні від 10 (корупція практично відсутня) до 0 (дуже високий рівень корупції). Дві третини країн, що були включені до рейтингу, набрали менше 5 балів. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що головним питанням є масштаби корупції та сила корегування корупційними інструментами підприємницької діяльності. Корупція деформує певні стандарти ведення бізнесу, взаємодії з державними органами. Мовою маркетингу та менеджменту – корупція деформує зовнішнє середовище діяльності організації. Зазначимо, що рейтинг України за наведеною шкалою склав 2,3 бали. Для порівняння – показник Росії дорівнює 2,4 бали, інші країни СНД розміщуються практично поруч з Україною;

– *ризик недостатнього захисту прав інвесторів.* Ця проблема поширюється насамперед на забезпечення прав власності. “Рейдерські атаки” – це атаки на права власності, спроби силовими методами змінити структуру корпоративних прав. Слід зазначити, що Україна не унікальна в цьому питанні, оскільки рейдерство існує в багатьох країнах, у тому числі в Європі та США. Здебільшого воно проявляється в захопленні контролю над підприємством такими способами, що передбачають підкуп менеджерів компаній, що поглинаються, чиновників і суддів, фальсифікацію документів, використання кримінально-силових методів тощо. Бар’єрами для рейдерства мають бути насамперед правильно виписане законодавство та ефективне забезпечення його виконання з боку відповідних органів. Щодо акціонерних товариств, то питання рейдерства – здебільшого питання забезпечення прав міноритарних акціонерів. Останні не мають вирішального впливу на діяльність компаній, тому що мають невеликі частки в статутних фондах компаній, але вони є реальними інвесторами. Крім того, треба звернути увагу на те, що досить часто іноземне інвестування розпочинається з придбання міноритарних пакетів. У західних країнах ніхто не буде побоюватися втрат, ігнорування, пригнічення в ситуаціях, коли частка в статутному фонді не вирішальна. Цей образ мислення переноситься й на інші країни, які розглядаються як потенційні об’єкти інвестування.

Відповідно до рейтингу “Doing Business”, Україна в 2011 р. посіла серед 183 країн такі місця за складовими загального індексу: можливість створення підприємства – 152; реєстрація власності – 166; захист інвесторів – 111; легкість отримання дозволу на будівництво – 112; питання банкрутства – 156; податкове навантаження – 181 місце. У рейтингу країн за ступенем сприяння умовам для ведення бізнесу Україні відведено 149 місце [3];

– *ризик недосконалості інвестиційного законодавства,* невідповідності організаційно-управлінських форм світовим, нестабільності правової сфери в цілому, нестабільності політичної ситуації. У контексті інвестиційного законодавства виникають питання наявності адекватних законодавчих гарантій, розгалуженості бюрократії, чіткості норм, що регулюють бізнес, стабільності та помірності оподаткування, високого рівня тінізації економіки (за деякими оцінюваннями складає близько 40 % від офіційного ВВП), забезпечення прозорості державних рішень тощо. На думку експертів, показники інвестиційної привабливості України не демонструють позитивної динаміки руху.

Інвестиційний клімат – це стан певного середовища інвестування. Одночасно це сприйняття цього середовища інвесторами – реальними та потенційними. Інвесторам потрібна правова стабільність і прозорість. Основним значенням прозорості є можливість оцінювання прибутковості проектів у перспективі та впевненість у наявності передумов для їх реалізації. Питання недосконалості законів має свої виміри та значення. Локальна недосконалість інколи є меншою проблемою, ніж зарядженість на перманентні реформи.

Загалом, незважаючи на певний щорічний приріст, прямі іноземні інвестиції важко класифікувати як значний фактор розвитку української економіки, забезпечення її стратегічного майбутнього. Так, далеко не всі інвестори забезпечили технологічне оновлення придбаних підприємств, зберігається тенденція спрямування інвестицій переважно в галузі зі швидким оборотом капіталу, у невиробничі галузі. Зокрема, особливим пріоритетом іноземного капіталу в Україні є банківська сфера. Пояснюється ця привабливість більш високими в порівнянні з іншими європейськими країнами процентним ставкам, а також показниками динаміки певних видів банківської діяльності. Хоча треба зазначити, що в останні роки очікування інвесторів у даній сфері помітно змінилися.

У цілому, за даними Державної служби статистики України, в фінансових установах України акумульовано 16,3 млрд дол. США прямих інвестицій (33,1 % загального обсягу), на підприємствах промисловості – 15,2 млрд дол. США (30,9 %), у т.ч. переробної – 13,1 млрд дол. США та добувної – 1,5 млрд дол. США. Розподіл прямих інвестицій у переробній промисловості такий: металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 6,1 млрд дол. США, виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 2,1 млрд дол. США, хімічна та нафтохімічна промисловість – 1,4 млрд дол. США, машинобудування – 1,2 млрд дол. США, виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції – 0,9 млрд дол. США. В організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інженіринг і надання послуг підприємцям, надійшло 5,7 млрд дол. США (11,6 %), у підприємства торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку – 5,2 млрд дол. США (10,5 %) [4]. Сумарно невиробнича орієнтація прямих іноземних інвестицій є домінуючою.

Висновки. Підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості економіки повинно стати стратегічним завданням для України. Для цього потрібно, з одного боку, розвивати, підвищувати інвестиційні переваги України, а, з іншого – зменшити ризики інвестування. Останні дуже сильно впливають на зацікавленість іноземних інвесторів у інвестуванні в Україну. Мінімізація ризиків має бути системним та досить тривалим процесом, кожен етап якого має бути відчутним та важливим для реальних та потенційних інвесторів. Ключову роль в даному питанні має відігравати держава. Покращання інвестиційного клімату сприятиме довготривалому забезпеченню конкурентоспроможності економіки України.

Література

1. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
2. Сайт Центра гуманитарных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gtmarket.ru>.
3. Сайт “Doing Business” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org>.
4. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.